

Aneta Biały

 <https://orcid.org/0009-0000-7735-4462>

 abialy@mnw.art.pl

Izabella Wiercińska

 <https://orcid.org/0009-0005-9729-8601>

 iwier@mnw.art.pl

Muzeum Narodowe w Warszawie

 <https://ror.org/00ww76c39>

Interpretacja ikonograficzna kolekcji malarstwa w krakowskim pałacu Zofii i Artura Potockich w świetle inwentarzy, rycin, rysunków i wspomnień

[:] *que tu as l'air fier pod Baranami, et que cela te va bien d'avoir une maison [...]* ¹

„Jakże dumnie wyglądasz «pod Baranami» i jak to dobrze mieć swój dom” ²

(z listu Zofii z Branickich Potockiej z roku 1822 z Białocerkwi
do męża hrabiego Artura)

Na przestrzeni ponad stu lat pałac zwany „pod Baranami” stał się pierwszym domem Krakowa, a tradycja ta była podtrzymywana przez następne

- 1 Korespondencja Artura Potockiego, Archiwum Narodowe w Krakowie [dalej: ANK], Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 29/635/0/3.3/313, skan nr 272, karta 393.
- 2 Por. A. Palarczykowa, *Artur Potocki i jego pałac Pod Baranami w Krakowie*, Kraków 1995, s. 125.

potockich (herbu Pilawa Srebrna, gałąź hetmańska) aż do 1939 roku³. Powszechnie rozpoznawalny, ale nie wyróżniający się dotąd w szczególny sposób na tle innych okazałych budowli okalających Rynek Główny, w ciągu kilku lat zyskał rangę emblematu życia kulturalnego dawnej polskiej stolicy. Zakup nieruchomości stał się możliwy dzięki dokonaniu w 1817 roku podziałowi spuścizny po księżnej marszałkowej Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej (1736–1816) z Łańcuta pomiędzy braćmi Arturem Stanisławem (1787–1832) i Alfredem Wojciechem (1786–1862) Potockimi. Niezależnie od imponującego posagu i majątku żony pierwszego z nich Zofii z Branickich (1790–1879) dawny adiutant księcia Józefa Poniatowskiego stał się wówczas bardzo bogaty. Jako posiadacz 33 wsi położonych w obrębie Wolnego Miasta Krakowa został uznany za najbardziej zamożnego właściciela ziemskiego tego regionu⁴. O urządzeniu pałacowych wnętrz po nabyciu nieruchomości za sumę 7500 czerwonych złotych holenderskich dnia 15 listopada 1822 roku od Józefy z Przyrembskich hr. Skorupczyń i Zofii z Przyrembskich hr. Załuskiej niewiele wiadomo, poza tym, że rokokowe i klasycystyczne umeblowanie pierwszego piętra przeszło wówczas także na własność Potockich⁵. O ile XIX-wieczni mieszkańcy Krakowa doceniali zaangażowanie Zofii z Branickich⁶ i Artura Potockich w życie miasta, ich działalność społeczną, charytatywną

3 Potoccy należeli do magnackich kresowych rodów Rzeczypospolitej i dzielili się na kilka linii. Artur i Alfred Potoccy byli synami podróżnika i pisarza, krajczyca Jana Potockiego i Julii z Lubomirskich, pięknej córki Izabeli z Czartoryskich, marszałkowej wielkiej koronnej z Łańcuta. To właśnie odziedziczenie po niej uzdrowiska w Krzeszowicach spowodowało, że związali się z Małopolską. Rodzicami Zofii z Branickich był niesławnej pamięci hetman Franciszek Ksawery Branicki herbu Korczak (w odróżnieniu od hetmana Jana Klemensa Branickiego herbu Gryf) i Aleksandra von Engelhardt, dama dworu cesarzowej Katarzyny, posiadająca nie tylko wspaniały majątek, ale i wielkie wpływy na dworze w Petersburgu. Poza Zofią para doczekała się: synów Aleksandra i Władysława oraz córek: Katarzyny primo voto Konstantowej Sanguszeko-Kowelskiej, secundo voto Stanisławowej Potockiej i Elżbiety zamężnej z bajecznie bogatym Michaiłem Siemonowiczem hr. Woroncow, gubernatorem Nowej Rosji, wicekrólem Kaukazu i namiestnikiem cara w Besarabii.

4 Por. A. Palarczykowska, *Artur Potocki*, s. 110.

5 Por. J. Kuś, *Pałac Pod Baranami*, „Rocznik Krakowski” 49 (1978), s. 112.

6 Por. M. Wróblewska, *Działalność społeczna i kulturalna Zofii Potockiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2007, z. 134, s. 55–64.

i filantropijną (Artura zwano „ojcem ubogich krakowskich”)⁷, o tyle do potomności przeszli oni jako mecenas i twórcy wybitnej kolekcji dzieł sztuki oraz niezwyklej rezydencji zwanej Pałacem pod Baranami. „Był to podobno pierwszy dom prywatny w Krakowie, który oko w oko dwie te od tyłu lat przeciwne kasty [szlachtę i kupców] pod jednym dachem zgromadzał”⁸. Autorka powyższych słów, pamiętnikarka i publicystka, Sabina z Gostkowskich Grzegorzewska (1808–1872), zastanawiając się nad pobudkami, które skłoniły państwa Potockich do osiedlenia się w Krakowie, doszła do wniosku, że hrabia Artur:

znudziwszy się i światem i podróżami, upodobawszy sobie wolne od wszelkiej etykiety i spokojne życie staropolskiego grodu, zapragnął w nim zamieszkać. Wszystko mu się tu podobało, odwieczne pomniki przypominały mu przeszłość, tyle drogą pięknej jego duszy, przepyszne okolice wabiły oko, góryste położenie powietrze zdrowem czyniły; a on już czuł w sobie zaród choroby, której w lat kilka uległ. Przede wszystkim przynęciły znudzonego hałasem i zgiełkiem wielkich miast puste ulice Krakowa, jego samotne mury, brak dworu, książąt panujących, ministrów i ambasadorów. Osiadłszy więc w Krakowie, kupił pałac zwany „Pod Baranami”, znacznie powiększył go, przyozdobił, i na swoją stałą rezydencję przeznaczył⁹.

Niewykluczone, że jego położenie w dość bliskiej odległości od uzdrowiska w Krzeszowicach (25 km) mogło również odegrać swoją rolę przy wyborze nowej siedziby w sytuacji, kiedy Zofia cierpiała na anemię, Artur również podupadał coraz bardziej na zdrowiu (dokuczały mu tzw. *goutte* – podagra, nerki, popadał w *états de tristesse* – melancholię). Mieli również zapewniony dogodny dojazd do Wiednia, gdzie rezydowali w komfortowym pałacu przy Moelker Bastei 78, zwanym w rodzinie „na Bastajach”, należącym niegdyś do babki Artura, księżnej marszałkowej Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej, a potem do jej wychowanka księcia Henryka z Przeworska.

Po pobieżnym odnowieniu Pałacu pod Baranami przystąpiono do urządzania jego wnętrza, a wczesną wiosną 1823 roku państwo Potoccy

7 Zob. J. Sonntag, *Artur Potocki – „Ojciec ubogich krakowskich”*, rysunek ok. 1832, ANK, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 29/635/0/3.3/297, skan 355, k. 433.

8 S. Grzegorzewska, *Pamiętniki Sabiny z Gostkowskich Grzegorzewskiej*, Warszawa 1889, s. 62.

9 S. Grzegorzewska, *Pamiętniki*, s. 58.

zjechali do swojej nowej siedziby z Łańcuta. Wiadomo, że dzieła sztuki nie należą do tzw. obiektów ordynaryjnych¹⁰, czyli pierwszej potrzeby, takich jak meble, które to zapewniono od razu na powitanie właścicieli. Nie były one jednak luksusowe, wręcz przeciwnie, zamówiono tanie, wykonane z lokalnego drewna olszowego, bejcowane na kolor czerwony. Wówczas można było podziwiać tylko kilka popiersi i herm, ale ściany, jak wskazuje inwentarz sporządzony przez sekretarza Jana Wolańskiego (1787?–1849) w 1823 roku¹¹ nadal pozostawały niemal puste, z wyjątkiem pojedynczych portretów, pośród których poczesne miejsce zajęła podobizna ulubionego pupila małżonków – wyżła Koko namalowana przez Józefa Brodowskiego¹². Jak widać jednak na niezrównanych dokumentacyjnych akwarelach Willibalda Richtera (1805–1880), taki stan rzeczy szybko uległ zmianie i pałacowe wnętrza wypełniły się wytwornym wyposażeniem w stylu biedermeieru. Ten niezwykle uzdolniony absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Dreźnie i Wiedniu pracował dla Artura i Zofii do 1839 roku i jest autorem serii kilkudziesięciu prac określonych jako „przedstawienia mieszkań Potockich”¹³, czyli widoków rezydencji i apartamentów, w których przebywali oni w kraju i za granicą¹⁴. Najwcześniejsze z nich pochodzą z lat 1824–1825 z Włoch, ale młodzi państwo Potoccy mogli poznać jego ojca Karola (Carla Augusta) Richtera (1770–1848), Saksończyka, brata Józefa (1780–1837), również wziętego rysownika na puławskim dworze księcia generała ziem podolskich Adama Czartoryskiego¹⁵. A może, jak to było w przypadku Wojciecha Kornelego Stattlera, spotkali Willibalda, dobrze zapowiadającego się artystę, dopiero we Włoszech, a on podążył za nimi do Krakowa ok. 1825 roku. Przy okazji licznych wojaży hrabina Potocka zabierała ze sobą wizerunki w pomniejszeniu, czyli miniatury,

10 A. Palarczykowa, *Artur Potocki*, s. 122.

11 Zob. Inwentarz domu Artura Potockiego w Krakowie („Pod Baranami”), ANK, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. AK.Pot.2824.II (jednostka nie została jeszcze zeskanowana przez ANK; dokument będzie w przyszłości dostępny pod sygnaturą 29/635/0/13.4/2824).

12 Por. A. Palarczykowa, *Artur Potocki*, s. 123. Drugi pies, który został uwieczniony, wabił się l’Hirondelle.

13 44 obiekty w zbiorach Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej w Krakowie. Zob. <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>.

14 Por. J. Polanowska, *Richter Joseph*, w: *Słownik artystów polskich i w Polsce działających*, t. 8, red. U. Makowska, K. Mikocka-Rachubowa, Warszawa 2007, s. 326–327.

15 K. Prek, *Czasy i ludzie*, Wrocław 1959, s. 450–451.

oprawione w safianowe wytłaczane etui, które doskonale nadawały się do przewożenia z miejsca na miejsce, a ustawione na podpórce na stoliku lub blacie biurka ozdabiały każde obce wnętrze. Ich wybór stanowił wyraz uczuć świadczący o sile emocjonalnych więzi łączących ją z przedstawionymi bliskimi osobami. Monochromatyczny szkic piórkiem tuszem wspomnianego Willibalda Richtera z 1827 roku z precyzją kamery filmowej rejestruje każdy, najdrobniejszy nawet szczegół wystroju pokoju sypialnego Zofii w Pałacu pod Baranami¹⁶ (ryc. 1). W głębi pomieszczenia, na górnej półce sekretarzyka pośrodku umieszczono podobiznę kilkulatniego chłopczyka w ujęciu *en face*, jedyne żyjącego syna Potockich – Adama (1822–1872), zwanego Adałem. Możemy się zastanawiać, czy nie namalował go przybyły również z Drezna Józef Sonntag (1784–1834), należący do ulubionych malarzy hrabiny, który potrafił portretować nie tylko dorosłych, ale i dzieci. Powyżej na ścianie wisi podwójny wizerunek ukochanych sióstr (?), Katarzyny i Elżbiety Branickich, do których Zofia była bardzo przywiązana. Po lewej i po prawej stronie znajdują się podobizny uwielbianego małżonka Artura, zwanego *bel Arthur*, Antinous, którego poza pełna nonszalancji i ubiór mogły rywalizować z męskim ideałem epoki, sławnym poetą lordem George’em Gordonem Byronem (ryc. 2). Jedna z podobizn została namalowana przez wiedeńczyka Jana Nepomuka Endera (1793–1854), twórcę wielu rodzinnych wizerunków Potockich¹⁷. Jeszcze bardziej jednoznacznie można rozpoznać niektóre dzieła na podstawie już wielobarwnych, mistrzowskich akwareli Richtera, podpisywanych własnoręcznie przy porządkowaniu zbiorów przez obie

16 W. Richter, *Pokój sypialny Hrny [!] Arturowej Potockiej pod Baranami 1827go roku*, Biblioteka Jagiellońska, sygn. BJ Graf. I.R. 2147. Por. J. Bieniarzówna, J. Małecki, *Kraków w latach 1796–1918*, Kraków 1979, s. 50 (Dzieje Krakowa, 3), <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/986557> (16.02.2026).

17 Również: portret przedwcześnie zmarłego Artura Sobańskiego (1814–1831), syna Izydora i najbliższej kuzynki Artura Potockiego, Seweryny Potockiej, nr. inw. Min. 375 MNW, miniatury: J. N. Ender, *Alfred i Adam Potoccy w wieku chłopięcym siedzący w karołce*, 1831, nr inw. Min. 380 MNW; J. N. Ender, *Artur Stanisław Potocki z Krzeszowic (1787–1832) Bel Arthur, syn Jana i Julii z Lubomirskich*, 1832, nr inw. Min. 387 MNW; J. N. Ender, *Artur Potocki na łożu śmierci*, 1832, nr inw. Min. 389 MNW; J. N. Ender, *Portret Izabelli z Lubomirskich Władysławowej Sanguszkowej (1808–1890)*, 1830, nr inw. Min. 470 MNW; J. N. Ender, *Natalia z Potockich Sanguszkowa jako dziewczynka (1807–1830), żona księcia Romana Sanguszki Sybiraka*, 1825, nr inw. Min. 480 MNW.

1. Willibald
Richter, *Pokój
sypialny Hrny [!]
Arturowej
Potockiej pod
Baranami 1827go
roku*, Biblioteka
Jagiellońska,
BJ Graf. I.R.
2147.

2. Jan Nepomuk
Ender, *Portret
Artura Stanisła-
wa Potockiego
z Krzeszowic*,
1832, Muzeum
Narodowe
w Warszawie,
nr inw. Min.387
MNW. Fot.
P. Ligier.

hrabiny synową Adamową lub jej teściową Arturową¹⁸, a stanowiących plon licznych wojaży europejskich państwa Potockich¹⁹. Drobiazgowość w prezentowaniu wnętrza i rezydencji jest uderzająca, ale właśnie na tej dbałości o detal zależało zapewne zlecceniodawcom i tego oczekiwali od malarza. Niewykluczone, że wystroje pałaców włoskich (Rzym, Wenecja, Genua, Florencja), wiedeńskich (Koburg-Kohary przy Braunbastei, w Penzing) i paryskich (rue de Berry No 2, Hotel de Langeac), a nawet pensjonatów w odwiedzanych kurortach (Hompesch-Haus w Monachium, dom Schmidta w Ischl) mogły służyć za inspirację przy dekorowaniu własnych wnętrza zgodnie z trendami. Dzięki podróżom w latach 1820, 1824–1825, 1829–1830 małżonkowie starannie i konsekwentnie kompletowali ze znanstwem najważniejsze obiekty potrzebne do przyozdobienia

- 18 Pod akwarelę Richtera ukazującą gabinet hrabiny Zofii w Pałacu pod Baranami widnieje jej własnoręczna adnotacja: „Mon petit Cabinet à Cracovie. 1829”. Powyżej, przy dolnej krawędzi rysunku znajduje się objaśnienie innym charakterem pisma: „Gabiniecik hr[abi]ny Arturowej [!] Potockiej [!] pod Baranami 1829 – dziś tworzące [!] część biblioteki”. Zob. Biblioteka Jagiellońska, sygn. BJ I.R. 2144. Ściany tego pomieszczenia zostały pokryte taką samą zieloną tapetą w szkocką kratę, jaka znajdowała się w gabinecie hrabiego Artura w Wiedniu „na Bastajach”. Po prawej stronie wiszą dwa obrazy jeden pod drugim z przedstawieniami bydła u wodopoju, a konkretnie pary krów. Te dzieła wymienione zostały w katalogu zatytułowanym *Spis obrazów znajdujących się na wystawie urządzonej na rzecz Towarzystwa Dobroczynności Krakowskiego w Sali górnej w Sukiennicach w marcu 1882*, Drukarnia „Czasu” 1882, s. 10 [nr kat. 56, Paulus Potter (1625–1654) i nr kat. 57, Francesco Fidanza – autorstwo włoskiego malarza wydaje się nader wątpliwe w odniesieniu do tego przedstawienia, ale jego nazwisko pojawia się w każdym z inwentarzy, np. w tym z 1833 roku napisano, że przedstawienie krów jest tylko kopią z Pottera – zob. *Krowy u wodopoju*, MNW, nr inw. M.Ob.760 MNW]. Por. I. Wiercińska, *Napisy i nalepki na miniaturach portretowych jako świadectwo osobistej więzi właścicieli z dziełami sztuki na przykładzie zbiorów hr. Potockich z Krakowa i Krzeszowic z kolekcji Muzeum Narodowego w Warszawie*, w: *Zbiory archiwalne w archiwach i poza archiwami*, red. D. Magier, Siedlce 2024, s. 223 (Światy Archiwalne, 3).
- 19 Wszystkie rysunki dostępne są w zbiorach Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/results?action=AdvancedSearchAction&type==3-&va1-Creator:Richter%2C%20Willibald&qf1=availability:Available> (01.06.2026) oraz Muzeum Narodowym w Warszawie: <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/wyniki-wyszukiwania?phrase=Richter,%20Willibald> (01.06.2026).

własnej galerii obrazów²⁰. Przeważało dawne renesansowe lub wczesno-barokowe włoskie malarstwo religijne z pominięciem, poza jedną sceną batalistyczną, obrazów o treściach historycznych, zaś martwe natury lub pejzaże bądź sceny rodzajowe pojawiały się dość rzadko. Nawet w Italii nie było już tak łatwo zakupić dzieła największych dawnych mistrzów. Z czasem zaczęły dominować portrety rodzinne. Krakowska siedziba pod Baranami stała się wzorem i inspiracją do naśladowania przez cały XIX wiek. Hrabina wybrała dla siebie do zamieszkania najbardziej reprezentacyjne pierwsze piętro (tzw. piano nobile) i urządziła je z największym smakiem. Nawet sto lat później, w publikacji z 1934 roku *Świat i życie zarys encyklopedyczny współczesnej kultury*, jej apartamenty uznawano za wzór do naśladowania przy urządzaniu wytwornych wnętrz. Miała do dyspozycji sypialnię, garderobę i buduar, czy też raczej gabinet z narożnymi oknami wychodzącymi na róg ulicy św. Anny i Rynku, co dawało piękną panoramę. Zachował się widok²¹ *chambre à coucher* – sypialni hr. Zofii wykonany przez jej siostrzenicę ok. 1835 roku, a zarazem wychowanicę Aleksandrę Augustową Potocką (1818–1892) z Wilanowa, zwaną Aleksandryną lub bardziej familiarnie Saszą, córkę przedwcześnie zgasłej w Krzeszowicach Katarzyny z Branickich (1781–1820). Jeśli zestawimy tę barwną akwarelę z niezwykle precyzyjnym rysunkiem piórkiem wykonanym tuszem w 1827 roku przez Richtera, to możemy pokusić się o próbę odtworzenia tego pomieszczenia, ponieważ rękopiśmienny przewodnik – swoisty inwentarz kolekcji obrazów z lat 1847–1858 [*Galerya Obrazów*]²² nie zawsze

20 Por. E. Manikowska, *Zbiór obrazów i rzeźb Artura i Zofii Potockich z Krzeszowic. Ze studiów nad dziewiętnastowiecznym kolekcjonerstwem w Polsce*, „Rocznik Historii Sztuki” 25 (2000), s. 164, przypis 127 *in extenso*: „AK Pot 2824 II, Inwentarz domu JW Hrabiego Artura Potockiego w Krakowie... Inwentarz został co prawda sporządzony w 1823 roku, jednak lista obrazów, umieszczona na końcu, musiała zostać spisana później, wymienione są bowiem także i obrazy z drugiej podróży włoskiej”.

21 Barwna akwarela Aleksandryny Potockiej została namalowana w 1835 roku najprawdopodobniej według monochromatycznego rysunku piórkiem Willibalda Richtera (*Pokój sypialny Hrny [!] Arturowej Potockiej pod Baranami 1827go roku* (dostępny w zbiorach Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej w Krakowie, sygn. BJ Graf. I.R. 2147) i powtarza dokładnie tak samo skadrowane ujęcie. Dzięki obydwu studiom łatwiej jest rozpoznać obrazy zdobiące wnętrze. Por. J. Kuś, *Pałac Pod Baranami*, s. 112, ryc. III, przypis 111.

22 Bożena Steinborn stwierdziła, że „Wśród obrazów zbieranych przez założycieli kolekcji i ich kontynuatorów przeważały więc portrety, wśród nich zaś najliczniejsze

może służyć tutaj pomocą, pomimo rzetelnego, nieomalże literackiego opisu płócien wiszących w poszczególnych salach. Z całą pewnością możemy stwierdzić, że piękny portret stojący na blacie obszernej rokokowej komody²³ to sygnowany wizerunek Zofii na tle Neapolu i Wezuwiusza wykonany w 1825 roku (ryc. 3)²⁴ przez Aleksandra Pawłowicza Briułłowa (1798–1877)²⁵, malarza pochodzącego z artystycznej rodziny francuskich hugenotów o nazwisku Brulleau, a osiadłej w Rosji. U jej stóp leży ukochany pies, zarazem odwieczny ikonograficzny symbol małżeńskiej wierności. Powyżej wisi portret hrabiny w fantazyjnym stroju balowym *à la troubadour* namalowany w Wiedniu przez mediolańskiego artystę Giuseppego Molteniego (1799–1867)²⁶. W buduarze nie mogło zabraknąć niewielkiego sekretarzyka lub małego biureczka, często – jak nakazywał

były podobizny w miniaturach, zamawianych głównie w Wiedniu” (B. Steinborn, *Obrazy z kolekcji Potockich w Krakowie i w Krzeszowicach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. Nowa Seria” 9 (2020), s. 15, przypis 31).

- 23 Komoda (88,3 × 143,9 × 63,0), w stylu Ludwika XVI, dwuszufladowa, o froncie pośrodku wypukłym i wklęsłych bokach, z marmurowym blatem, na czterech esowato wygiętych nogach, dolne krawędzie frontu i boków faliście wycięte. Wykonana przez Pierre-Antoine Foulleta w Paryżu, w latach 1767–1775. Obecnie eksponowana w Muzeum Pałacu w Łazienkach Królewskich. Nr inw. SZMb 925 MNW (opis zabytku: Anna Martyna, MNW).
- 24 *Galerya obrazów*, ok. 1858?, rkps, ANK, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 29/635/O/13.4/2851, k. 40v, nr 62, gdzie tak go opisano: „Akwarella Hrabiny Arturowej Potockiej przez Bryłowa artystę rosyjskiego wykonany w Neapolu 1825”. Widocznie już wówczas znajdował się w apartamentach hr. Adamowej Potockiej.
- 25 A. P. Briułłow, *Portret Zofii z Branickich Arturowej Potockiej na tle Neapolu i Wezuwiusza*, ok. 1826, Zbiory MNW, nr inw. Rys.Pol.10251 MNW. sygnowany l. d.: Alex: Brulloff, napis obcą ręką u d.: Zofia z Branickich Arturowa Potocka.
- 26 G. Molteni, *Portret Zofii z Branickich Potockiej* (1790–1879), 1830, nr inw. 131269 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/437974>.

Warto przytoczyć interpretację Moniki Ochnio (MNW): „Autor został określony jako Giuseppe Molteni (1800–1867), włoski malarz scen rodzajowych i portrecista działający w Mediolanie. Wizerunek Zofii Potockiej przypomina o przedstawieniach «Rebeki», jego autorstwa, datowany na ok. 1835 z Museo Poldi Pezzzoli w Mediolanie (inw. 4561). Omawiany portret Zofii Potockiej ukazuje ją w XVI-wiecznym kostiumie renesansowym, jako osobę z rodu książęcego, w sukni z kryzą, w książącym płaszczu podbitym futrem z gronostajów i berecie ozdobionym białymi, strusimi piórami. Nie udało się rozszyfrować, jaka to postać. Możliwe, że jest to strój balowy, choć wiadomo, że na słynnym balu kostiumowym, wydanym

obyczaj – ślubnego podarku od narzeczonego²⁷. Ustawiano na nim lampę olejną lub lichtarz i portreciki bliskich oraz kosztowne, najczęściej porcelanowe przybory do pisania. Niewielkich rozmiarów, ale mistrzowsko namalowana akwarela Briułłowa ukazuje hr. Artura w jego ulubionym wydaniu, w stylu romantycznym (ok. 1830)²⁸. Zawsze cechowała go pewna dezynwoltura, o której wspominał Aleksander Fredro w swoich znanych pamiętnikach zatytułowanych *Trzy po trzy*²⁹ z trudnych lat kampanii napoleońskiej 1809–1814 (ryc. 4). Na omawianej ścianie gabinetu hrabiny Aneta Biały rozpoznała dzieło Bernarda Bellotta (1722–1780) – panoramę miasta Pirna z zamku Sonnenstein w Saksonii³⁰, znane również z innej bardziej rozbudowanej wersji ze zbiorów muzeum Ermitażu w Petersburgu (ryc. 5)³¹.

Zofia Potocka bardzo lubiła miniatury, zabierała je w każdą podróż, a z niektórymi nie mogła się wprost rozstać, szczególnie po śmierci Artura, która nastąpiła w 1832 roku w Wiedniu. Widok sypialni Zofii w rodzinnym pałacu hetmanostwa Branickich w Aleksandrii (Ukraina), zwanym Austerią, autorstwa Willibalda Richtera z 1835 roku³² ukazuje sekretarzyk z zaaranżowanym zespołem różnych dzieł sztuki. Nie zabrakło tam wizerunku kobiecego, którego na razie nie przypisano konkretnemu malarzowi, a zapewne przedstawiał jej starszą siostrę, zmarłą w 1820 roku Katarzynę z Branickich Stanisławową Potocką primo voto Sanguszkową,

w Krakowie przez jej męża Artura 29 lutego 1829, Zofia występowała jako biblijna Estera, w czarnej aksamitnej sukni naszytej bogato brylantami”.

27 Por. E. Kowecka, *W salonie i w kuchni*, Poznań 2008, s. 91.

28 A. Briułłow, *Artur Stanisław Potocki (1787–1832), syn Jana i Julii z Lubomirskich, portret romantyczny a la lord Byron*, 1832, MNW, nr inw. Min.383 MNW.

29 A. Fredro, *Trzy po trzy. Zapiski starucha*, wyd. Gebethner i Wolff, Kraków 1880, s. 123.

30 B. Bellotto, *Widok Pirny w Saksonii*, II poł. XVIII wieku, MNW, nr inw. M.Ob.690 MNW (dawniej nr inw. ogólnego 186546 MNW), obraz najpierw znajdował się w galerii kanclerza austriackiego księcia Rzeszy, Wenzla Antona von Kaunitza, a potem został pozyskany do zbiorów hr. Potockich na aukcji w Wiedniu w 1820 roku, następnie MNW zakupiło go od Zofii z Tyszkiewiczów Potockiej w 1946 roku. Por. S. Kozakiewicz, *Bernardo Bellotto*, London 1972, vol. 2, s. 180, nr kat. 227.

31 B. Bellotto, *Widok Pirny z zamku Sonnenstein*, 1750, Muzeum Ermitaż w Petersburgu, nr inw. ID: 32291.ГЭ-208.

32 W. Richter, *Pokoj [!] Hrny Arturowej Potockiej w Aleksandryi [!] na Ukrainie na 1szem [!] piętrze w domu Hetmanowej Branickiej tak zwany Austerią 1835 r.*, Biblioteka Jagiellońska, sygn. BJ Graf. I.R. 2140.

3. Aleksander Pawłowicz Briułłow, *Portret Zofii z Branic-
kich Arturowej Potockiej na tle Neapolu i Wezu-
wiusza*, ok. 1826, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Rys. Pol.10251. Fot. P. Ligier.

4. Aleksander Pawłowicz Briułłow, *Portret Artura Stanisława Potockiego*, ok. 1830, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Min.383 MNW. Fot. P. Ligier.

5. Bernard Bellotto, *Widok Pirny w Saksonii*, II poł. XVIII wieku, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. M.Ob.690 MNW.
Fot. P. Ligier.

6. Jan Nepomuk Ender, *Portret Izabelli z Lubomirskich Władysławowej Sanguszkowej*, 1830, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Min.470 MNW.
Fot. P. Ligier.

matkę Saszy, wychowawcy hrabiny Potockiej. Zofia przywiązana była również do portretu wykonanego przez Johanna Endera oprawionego w kunsztownie wytłaczane z safianowej skóry etui ze złoceniami przedstawiającego Izabelę z Lubomirskich³³, ks. Władysławową Sanguszkę (1808–1890), córkę księcia Henryka Lubomirskiego z Przeworska (ryc. 6). Niezwykłym obiektem była najbliższa jej sercu dwustronna miniatura stojąca Johanna Sonntaga z podobiznami ukochanego synka, małego Adama Potockiego³⁴. Uroczę, pełne soczystych barw przedstawienia ukazują na awersie pięcioletniego chłopca siedzącego na schodach z bębniem w dłoniach (1827), a po drugiej stronie to samo dziecko, ale już sześciolatnie stoi przy karym koniku na biegunach (1828). Adam zawsze jest pięknie odziany w nie tylko najmodniejszy, stosowny do jego wieku, ale i bardzo malowniczy ubiór, właściwie będący stworzonym kostiumem do pozowania³⁵ (ryc. 7, 8). Po prawej stronie biureczka widać szkic rysunkowy wykonany przez Jana Nepomuka Endera w 1832 roku. Jest to bardzo dramatyczne, ale syntetycznie ujęte przedstawienie profilowe leżącego na łożu śmierci ukochanego męża Artura, prostota użytych środków wyrazu dodatkowo podkreśla tragizm sytuacji³⁶. Obok niego znajduje się Pasyjka oraz widok na ołtarz boczny wiedeńskiego lub krakowskiego (?) kościoła ze smukłą sylwetką rozmodlonej hrabiny (?) ubranej na czarno i księdzem odprawiającym nabożeństwo w żałobnym ornatie (ryc. 9)³⁷. Analizując materiał ikonograficzny i dzieła sztuki uwiecznione na akwarelach Richtera, możemy stwierdzić, że wiele z nich uległo rozproszeniu,

33 J. N. Ender, *Portret Izabelli z Lubomirskich Władysławowej Sanguszkę*, 1830, MNW, nr inw. Min.470 MNW. <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/459118>.

34 J. Sonntag, *Portret Adama Józefa Potockiego z Krzeszowic w wieku 5 lat*, 1827, MNW, nr inw. Min.428 MNW; J. Sonntag, *Portret Adama Potockiego z Krzeszowic w wieku 6 lat*, 1828, MNW, nr inw. Min.429 MNW. Zob. <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/459040>, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/459039>.

35 Analogię stanowią portrety dziecięce Jeana-Honoré Fragonarda i miniatury malowane przez jego żonę Marguerite Gérard.

36 J. N. Ender, *Artur Potocki na łożu śmierci*, XIX wiek, Muzeum – Zamek w Łańcucie, nr ident. S.6MŁ; J. N. Ender, *Artur Potocki na łożu śmierci*, 1832, MNW, nr inw. Min.389 MNW.

37 W. Richter, *Wnętrze kościoła w Wiedniu lub Krakowie (?)*, MNW, nr inw. Min.384 MNW. Sygnowany po prawej: VR, poniżej na szarym passe-partout, ołówkiem informacja, że został namalowany z natury: „Dessin d'après Nature p: Wilibald Richter”.

7. Johann Sonntag,
*Portret Adama
Józefa Potockie-
go z Krzeszowic
w wieku 5 lat,*
1827, Muzeum
Narodowe
w Warszawie,
nr inw. Min.428
MNW.
Fot. P. Ligier.

8. Johann Son-
ntag, *Portret
Adama Potockie-
go z Krzeszowic
w wieku 6 lat,*
1828, Muzeum
Narodowe
w Warszawie,
nr inw. Min.429
MNW.
Fot. P. Ligier.

przy czym miniatury nie były wymieniane w inwentarzach ruchomości (1823, 1833, 1852, 1858).

Najciekawszym i najbardziej obszernym źródłem wiedzy na temat zbiorów malarstwa Potockich, ale także upodobań właścicieli kolekcji pozostaje przewodnik zatytułowany *Galerya obrazów*, którego autorstwo jest nadal przedmiotem dociekań³⁸. Powstały w latach 1847–1858 zawiera łącznie 52 karty rękopisu zapisanego piórem, czytelnym, bardzo subtelnym piśmem kaligraficznym. Na następujących po sobie kartach prezentuje rozbudowany katalog obrazów opatrzonych numerami i opisami, zawieszonych w kolejno omawianych pomieszczeniach Pałacu pod Baranami. Można go określić jako jeden z wczesnych bardzo interesujących tekstów z dziedziny rodzimej historiografii sztuki.

Wśród opisywanych w nim wizerunków zasługuje na uwagę nie do końca dotąd rozpoznana grupa dzieł złożona z portretów członków rodziny. Jak się okazuje, wśród ich autorów znajdziemy nazwiska mistrzów w tej dziedzinie. Z tekstu *Galeryi* możemy się dowiedzieć, że wielkoformatowy konterfekt wytwornego mężczyzny siedzącego w fotelu na tle

38 Inwentarz Potockich z Krzeszowic, ANK, sygn. 29/635/0/13.4/2851. Autorem *Galeryi obrazów* nie był z pewnością wieloletni sekretarz Potockich, Jan Wolański (1787?–1849), którego dziełem był pierwszy spisany w 1823 roku *Inwentarz Pałacu pod Baranami* (por. A. Palarczykowa, *Artur Potocki*, s. 126, przyp. 18). Jan Wolański jednak zmarł już w 1849, podczas gdy tekst *Galeryi...* według Bożeny Steinborn (B. Steinborn, *Obrazy z kolekcji Potockich*, s. 51, przyp. 11) został spisany w 1858 roku. Trudno też zgodzić się z tezą Ewy Manikowskiej (E. Manikowska, *Zbiór obrazów*, s. 182, przyp. 259), że autorem mógł być syn Jana – Karol Wolański, który jak odnotowano w trakcie bieżących badań, z Potockimi był w zbliżonym okresie skonfliktowany. Wiadomo, że w 1866 roku przeciwstawił się nadaniu Adamowi Potockiemu tytułu Honorowego Obywatela Miasta Krakowa. Świadczy o tym treść przypisu z „Krakowskiego Rocznika Archiwalnego”: „IT-693 i IT-978, «Krakauer Zeitung» 1866, nr 206. W dyskusji nad przyznaniem tej godności A. Potockiemu radny miejski Wolański stwierdził: «Adam hr. Potocki nie jest obywatelem rzeczywistym tutejszego miasta, bo ojciec jego Artur hr. Potocki był tylko honorowym obywatelem naszego miasta»” (J. Gordziałkowski, *Honorowi obywatele miasta Krakowa „Krakowski Rocznik Archiwalny”* 5 (1999), s. 184, przyp. 11, https://kra.ank.gov.pl/wp-content/uploads/2021/06/Krakowski-Rocznik-Archiwalny-5_1999.pdf).

9. Willibald
Richter, *Wnętrze
kościół w Wied-
niu (?)*, Muzeum
Narodowe
w Warszawie,
nr inw. Min.384
MNW. Fot.
P. Ligier.

10. Cosroe Dusi,
*Portret Włady-
sława Grzegorza
Branickiego*, ok.
1830–1840, Mu-
zeum Narodowe
w Warszawie,
nr inw. 231672
MNW. Fot.
MNW.

wnętrza³⁹ to dzieło malowane z natury (1842) przez Wenecjanina Cosroego Dusiego (1808–1859). Przedstawia w całej postaci Władysława Grzegorza Branickiego (1783–1843), ojca hr. Katarzyny Potockiej, a brata Zofii i ozdabiało przez lata jej sypialnię w Pałacu pod Baranami (ryc. 10). Podczas aktualnych badań nad *Przewodnikiem* twórca został zidentyfikowany (2025) przez Izabelę Wiercińską. Cosroe Bernardo Dusi (1808–1859) był niezwykle cenionym przez współczesnych malarzem akademickim, obsypywany wyróżnieniami i stypendiami, po śmierci zapomniany, a obecnie odkrywany na nowo. Absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Wenecji w okresie, gdy rektorem (do 1826) był hr. Leopoldo Cicognara (1767–1834)⁴⁰, w uznaniu swych postępów otrzymał od uczelni stancję w jej pobliżu. Dał się poznać jako autor wielkoformatowych płócien historycznych (*Śmierć Alcybiadesa, Paolo i Francesca*) ołtarzowych malowideł w rejonie Serenissimy oraz kurtyn teatralnych, m.in. w La Fenice. Uprawiał też litografię – przypadł mu zaszczyt wykonania pośmiertnego portretu graficznego swojego mistrza Leopoldo Cicognary. W 1840 roku zaproszony przez wielkiego księcia Mikołaja Romanowa do Petersburga, gdzie w 1843 został akademikiem tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych. W Rosji malował portrety carów i arystokracji, plafony m.in. Galerii Malarstwa w Nowym Ermitażu oraz Teatrze Maryjskim i kurtyny teatralne. Kilkakrotnie (1844, 1852–1856) wracał do Włoch, ubiegając się bezskutecznie o posadę profesora w Weneckiej *alma mater*. Definitywnie powrócił do ojczyzny w 1859 roku, by w Marostatica dokonać żywota⁴¹.

Na pierwszym, honorowym miejscu wśród wizerunków, które *Przewodnik* wzmiankuje w *Pokoju Sypialnym hr. Arturowej Potockiej*, znalazł się „Portret Hrabiego Artura Potockiego przez Profesora Stattlera z Krakowa na drewnie malowany” (nr 95) (ryc. 11)⁴². Wojciecha Kornelego Stattlera

39 C. Dusi, *Portret Władysława Grzegorza Branickiego*, MNW, nr inw. 231672 MNW. Inwentarz Potockich z Krzeszowic, ANK, sygn. 29/635/0/13.4/2851, skan nr 252, k. 45, nr kat. 99.

40 Chodzi o tego samego hr. Cicognarę, który pomagał Arturostwu Potockim w wyszukiwaniu obrazów do gromadzonej przez nich prywatnej kolekcji. Por. E. Manikowska, *Zbiór obrazów*, s. 162–163, 165–169, ryc. 1, s. 162.

41 M. Malni Pascoletti, *Dusi Cosroe*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 42 (1993), [https://www.treccani.it/enciclopedia/cosroe-dusi_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/cosroe-dusi_(Dizionario-Biografico)/) (18.05.2025).

42 W. K. Stattler, *Portret Artura Stanisława Potockiego*, 1829, olej, deska, 64,5 × 50, MNW, nr inw. 128922 MNW, ze zbiorów Potockich z Krzeszowic i Krakowa.

11. Wojciech Korneli Stattler,
Portret Artura
Stanisława
Potockiego,
1829, Muzeum
Narodowe
w Warszawie,
nr inw.
128922 MNW.
Fot. MNW.

12. Wojciech
Korneli Stattler, *Portret*
Artura Stanisława
Potockiego,
1829, Muzeum
Narodowe
w Warszawie,
nr inw.
129604 MNW.
Fot. P. Ligier.

(1800–1875) poznał Artur Potocki w Rzymie, w czasie wspólnej podróży z Zofią do Włoch (1824–1825). Był on najzdolniejszym wśród artystów tworzących polską kolonię w Wiecznym Mieście w tym czasie i gdy zgłosił się do Potockich po powrocie do kraju w 1826 roku, hr. Artur zlecił mu kuratelę nad edukacją artystyczną Ksawerego Preka (1801–1863), głuchoniemego adepta sztuk pięknych i późniejszego pamiętnikarza⁴³. Latem 1829 roku Potocki zaprosił Stattlera do Łańcuta, by tam artysta wykonał portrety jego samego oraz członków rodziny; wówczas właśnie powstał ów konterfekt namalowany na desce dębowej⁴⁴. Jest to utrzymany w ciemnobrązowej tonacji kolorystycznej wizerunek w popiersiu, prezentujący pod względem stylistycznym cechy dwu nurtów: klasycyzmu i romantyzmu. Ukłasyicznione, lekko idealizowane oblicze Artura Potockiego (odzianego w togę *all'antica*) okala broda w typie nazareńskim, zaś romantyzujący aspekt konterfektu dopełnia melancholijne spojrzenie błękitnych oczu bohatera spod Borodino⁴⁵. Warto dodać, że Stattler wykonał wówczas również pomniejszoną kopię wspomnianego tu portretu⁴⁶ (ryc. 12) oraz tych samych niewielkich rozmiarów portrecik Adama Potockiego⁴⁷ (ryc. 13), obydwu na dębowych podobraziaach. We wczesnych latach powojennych

43 Por. A. Palarczykowa, *Artur Potocki*, s. 179.

44 Jesienią 1829 roku Potoccy wyjechali do Włoch, zostawiając w Łańcutie Stattlera, który wówczas namalował portret siedmioletniego Adama Potockiego. Zob. przyp. 48.

45 Artur Stanisław Potocki (1787–1832) odznaczył się odwagą podczas zdobywania Smoleńska 17 sierpnia w kampanii 1812 roku, za co otrzymał Legię Honorową (24 VIII 1812). Cięży pięciokrotnie w głowę podczas ataku na redutę Szewardin w czasie bitwy pod Borodino 5 września 1812 roku, z niezaleczonymi ranami, brał udział w bitwie pod Czirikowem 29 września tego roku, w której do niewoli dostał się jego ukochany brat Alfred. Spowodowało to znaczne pogorszenie się zdrowia Artura, w tym odnowienie jego ran. W listopadzie 1812 roku podczas odwrotu spod Moskwy chory po upadku z konia książę Józef Poniatowski zabrał go jako swojego ранego adiutanta do karety, która po karkołomnej przeprawie przez Berezynę dotarła do 12 grudnia do Warszawy.

46 W. K. Stattler, *Portret Artura Stanisława Potockiego*, 1829, olej, deska dębowa 14,3 × 11,3, MNW, nr inw. 129604 MNW, z historycznych Zbiorów Potockich z Krakowa i Krzeszowic, w MNW od 1946 roku.

47 W. K. Stattler, *Portret Adama Potockiego (1822–1872)*, 1829, olej, deska dębowa, 14,7 × 11,7, MNW, nr inw. 131133 MNW, z historycznych Zbiorów Potockich z Krakowa i Krzeszowic, w MNW od 1946.

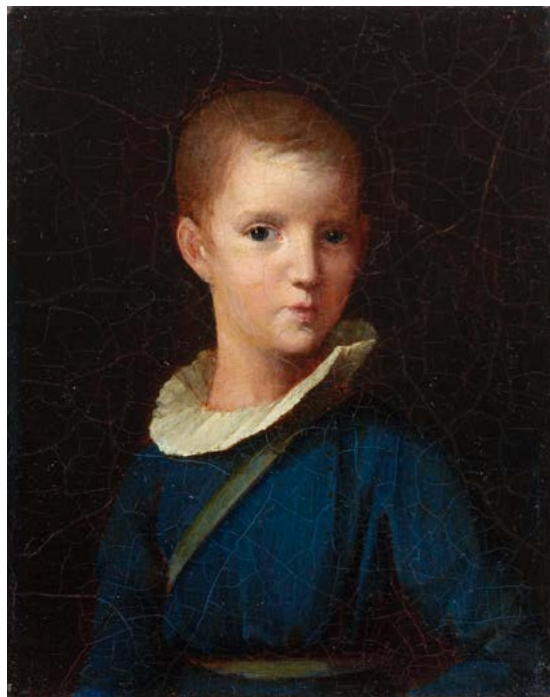
odwrocia owych małych obrazków zostały dodatkowo zabezpieczone tekturą, co spowodowało zasłonięcie właściwych informacji identyfikacyjnych. W rezultacie w następstwie przeprowadzonych w latach 50. badań komparatystycznych nad ikonografią wspomnianego zespołu dzieł doszukano się podobieństw pomiędzy fizjonomią przedstawioną na wizerunku o nr inw. 129604 z kolekcji Potockich a *Autoportretem* W. K. Stattlera (nr inw. MP 2422 MNW)⁴⁸. Obydwie podobizny hr. Artura zostały wówczas wówczas określone na kartach naukowych MNW jako *Autoportrety* Stattlera. Dopiero podczas niedawnych prac konserwatorskich oraz dzięki współpracy z Michałem Przygodą z Działu Inwentarzy MNW w 2023 roku ujawniono pomyłkę. Warto nadmienić, że podobne błędy w atrybucjach i tytułach dzieł występowały w przeszłości.

Drugim ze wzmiankowanych w *Galeryi* w pokoju sypialnym Zofii Potockiej wizerunków jej ukochanego męża był niedokończony *Portret Artura Potockiego* pędzla Josepha Karla Stieler⁴⁹ (1781–1858) opisany słowami: „|N 97 | Józef Stieler znakomity malarz nowoczesny z Monachium | Portret Hrabiego Arthura Potockiego | tylko podmalowany – zawczesny zgon Hrabiego⁵⁰ niedozwolił Artyście wykończyć te dzieło z wielkim talentem zaczęte na płótnie”. Pełnopostaciowy portret prezentuje opracowaną w fazie modelunku malarskiego jedynie partię popiersia, przy czym pozostała część figury została zaledwie zaznaczona konturem opracowanym pędzlem. Ukazuje nieco tęgiego mężczyznę w średnim wieku o tych samych szlachetnych rysach co na portretach Stattlerowskich, jednak o twarzy wyraźnie zmęczonej (ryc. 14). Zestawienie zachowanego w Archiwum Potockich w Krakowie listu Stieler⁵⁰ opatrzonego datą 25 grudnia 1831, pisanego w Monachium do Artura Potockiego, z korespondencją Elizy Woroncowej do siostry dobitnie wyjaśnia tragiczne okoliczności powstania tej podobizny, choć we wstępnych ustaleniach pomiędzy artystą

48 W. K. Stattler, *Autoportret*, 1850, MNW, nr inw. MP 2422 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/445434>.

49 W kolekcji MNW obok wersji dużego formatu (134 × 105), nr inw. M.Ob.1241 MNW, znajduje się też mniejsza wersja w tym samym stadium niedokończenia, także ze zbiorów Potockich z Krzeszowic. Zob. J. K. Stieler, *Portret Artura Potockiego*, niedokończony, 1832, 55,5 × 45, MNW, M.Ob.1249 MNW. Joseph Karl Stieler (1781–1858) był wielbionym przez współczesnych malarzem królów Bawarii, twórcą m.in. Galerii Piękności w Pałacu Nymphenburg w Monachium oraz „buntowniczego” portretu Ludwika van Beethovena.

50 Artur Potocki zmarł 30 stycznia 1832 roku w Wiedniu w hotelu Cohari.

13. Wojciech Korneli Stattler, *Portret Adama Potockiego*, 1829, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 131133. Fot. A. Oleksiak.

14. Joseph Karl Stieler, *Portret Artura Potockiego*, 1832, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. M.Ob.124. Fot. Z. Doliński.

15. Malarz
nieznany
(F. Smugle-
wicz?), *Portret*
Izabelli z Czar-
toryskich
Lubomirskiej,
1796, Muzeum
Narodowe
w Warszawie,
nr inw. 128864.
Fot. MNW.

a zleceńodawcą nic ich nie zapowiadało⁵¹. Malarz zastrzegł sobie w liście do zamawiającego portrety (poza podobizną hr. Artura miały być również namalowane: wizerunek Zofii oraz podwójny portret dzieci: Adala i Saszy) swoje warunki przyjazdu do Wiednia, gdzie wówczas przebywali Potoccy. Wystąpił o pokrycie kosztu podróży do stolicy Austro-Węgier i z powrotem, a także kosztów mieszkania, atelier i wyżywienia podczas pobytu na miejscu. Podał też wstępną wycenę prac: portrety hr. Artura i Zofii miały kosztować po 100 złotych ludwików, natomiast portret dwojga dzieci: 300 ludwików. Stieler deklarował też w liście, że w Wiedniu jedynie „ukończy głowy”, pozostawiając resztę figur na etapie delikatnego szkicu, zaś obrazy wykończy w swojej pracowni w Monachium⁵². Jak wynika z zawartych w korespondencji Elizy Woroncow z siostrą wiadomości o przebiegu choroby hr. Artura, od 9 stycznia 1832 roku nie wstawał on łóżka, wizerunek z natury musiał więc powstać w pierwszych dniach roku 1832, tuż przed definitywnym załamaniem stanu zdrowia portretowanego⁵³.

Obok niezwyklego konterfektu pierwszego właściciela Baranów wykonanego na trzy tygodnie przed jego śmiercią, w pokoju sypialnym hr. Arturowej Potockiej autor *Galeryi* odnotował: Nr 96: „Portret piękny Księżny Marszałkowej Izabelli Lubomirskiej z domu Księżny Lubomirskiej” (sic!) (ryc. 15)⁵⁴. Jest to kompozycja typu „owal w prostokącie” w której dolnych ciemnych, niemal czarnych narożnikach widnieją napisy: „z XX. Czartoryskich” (lewy narożnik); „Lubomirska MWK” (prawy narożnik), zaś u góry ponad głową modelki złoty napis w półkolu: „I.O. Xiężna z Czartoryskich LUBOMIRSKA Fundat”⁵⁵. Portret wyobraża na złocistougrowym

51 Listy Elizy Woroncowej, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 29/635/o/3.4/384, za: A. Palarczykowa, *Artur Potocki*, s. 255, przyp. 1, s. 294.

52 J. K. Stieler, List z datą 25 grudnia 1831 do hr. Artura Stanisława Potockiego, ANK, Archiwum Potockich z Krzeszowic [Zbiory sztuki Potockich]: 1. Korespondencja w sprawie zakupu obrazów z kwitami, k. 49, k. 49v.

53 Por. A. Palarczykowa, *Artur Potocki*, s. 255.

54 Nieznany [Franciszek Smuglewicz?], *Portret Księżny Marszałkowej Izabelli Lubomirskiej z domu Czartoryskiej* (1736–1816), MNW, nr inw. 128864 MNW – depozyt w Muzeum – Zamek w Łańcucie (ze Zbiorów Potockich w Krzeszowicach i Krakowie); zidentyfikowany jako „piękny” portret Księżnej Marszałkowej przez dr Aldonę Cholewiankę-Kruszyńską. Zob. A. Cholewianka-Kruszyńska, *Portrety i wizerunki księżnej Marszałkowej*, Łańcut 2016, kat. 25, s. 95, kat. 24, ryc. s. 94.

55 Izabella (Elżbieta) z Czartoryskich Stanisławowa Lubomirska (1736–1816), córka Augusta Aleksandra Czartoryskiego wojewody ruskiego i Marii Zofii Sieniawskiej,

tle popiersie dojrzałej kobiety o młodym jeszcze wyglądzie, zwróconej torsem *en trois quarts* w prawo, z twarzą na wprost, w białym zawoju w typie turbanu na głowie, z opadającym na plecy woalem i ozdobnym węzłem nad prawą skronią. Wokół twarzy puszą się srebrzyste włosy w formie drobnych loczków, a podczas gdy ciemnoniebieską suknię z półkolistym dekoltem zasłoniętym białym *fichu* z przodu zdobi „plisa naszywana perłami z romboidalnym klejnotem”, ramiona spowija płaszcz książęcy fioletowo-błękitny podbity futrem gronostajowym. Lico księżnej o łagodnej linii owalu, z lekko uwydatnioną brodą, ożywione rumieńcami na policzkach, rysy regularne: poziomo zarysowane szare brwi, duże ciemne (ciemnoniebieskie?) oczy o migdałowym kształcie, wąski, dość długi, lekko zakrzywiony nos i małe pełne usta. Ze względu na analogie pozy i stroju nie ma raczej wątpliwości, że wizerunek ten jest swobodną kopią (pastiszem) sławnego portretu księżnej z roku 1793 pędzla Elisabeth Vigée-Le Brun namalowanego w Wiedniu, obecnie w zbiorach Lwowskiej Galerii Sztuki (nr inw. Ż-880)⁵⁶. Wspomniane powyżej napisy na licu omawianego tu portretu (nr inw. 128864 MNW) skłaniają do wniosku, że był on przeznaczony do Galerii w Vauxhallu w Krzeszowicach, której księżna była fundatorką⁵⁷. Autor portretu pozostaje dotąd nierozpoznany. Szereg przesłanek wskazuje, że mógł nim być Franciszek Smuglewicz [Szmuglewicz] (1745–1807). Świadczą o tym takie cechy formalne malowidła jak syntetyczny sposób odwzorowania kompozycji z uproszczeniami w porównaniu do pierwowzoru (portretu księżnej z 1893 roku autorstwa Elisabeth Vigée-Le Brun), uwieńczony sugestywnym i atrakcyjnym wizualnie efektem końcowym⁵⁸. Dowodzi tego również charakterystyczna

od 1753 żona Stanisława Lubomirskiego (ok. 1721–1783), Marszałka Wielkiego Koronnego. Pani na Łąncucie, Wilanowie, Mokotowie, Grzymałowie, Raju, Brzeżanach i Krzeszowicach. Matka Aleksandry – żony Stanisława Kostki Potockiego, Konstancji – żony Seweryna Rzewuskiego, Izabeli – żony Ignacego Potockiego i Julii – żony Jana Potockiego. Babka Artura Stanisława i Alfreda Potockich.

56 Repr. w: A. Cholewianka-Kruszyńska, *Portrety i wizerunki*, kat. 25, s. 96–99, ryc. s. 96.

57 „We wnętrzach umieściła Marszałkowa galerię obrazów z landszaftami i portretami rodzinnymi na parterze... Galeria w Vauxhallu liczyła w 1797 roku 72 portrety i była jedyną taką w rezydencjach księżnej Lubomirskiej” (A. Cholewianka-Kruszyńska, *Portrety i wizerunki*, kat. 24, s. 94–95). Zob. też: B. Majewska-Maszkowska, *Mecenat artystyczny Izabelli z Czartoryskich Lubomirskiej (1736–1816)*, Wrocław-Warszawa 1976, s. 226–236.

58 Zob. A. Cholewianka-Kruszyńska, *Portrety i wizerunki*, kat. 25, s. 97–99, ryc. s. 96.

16. Franciszek Smuglewicz,
Portret rodziny Prozorów, 1789,
Muzeum Narodowe w Warszawie,
nr inw. MP 225 MNW.
Fot. K. Wilczyński.

17. Franciszek Smuglewicz,
Ofiara westalki – portret Heleny z Massalskich Wincentowej Potockiej, 1785–1786, Muzeum Narodowe w Krakowie,
nr inw. MNK II-a-1128.
Fot. Muzeum Narodowe w Krakowie.

spoistość malatury zbliżona do malarstwa sarmackiego, współgrająca ze śmiałością w operowaniu pędzlem i farbami. Podobieństwa w tego rodzaju syntetycznym traktowaniu formy są widoczne w innych dziełach Smuglewicza, jak *Portret rodziny Prozorów* (ryc. 16) czy *Ofiara westalki* (ryc. 17), wykonane kilka lat wcześniej; analogie są także zauważalne w liternictwie inskrypcji na portrecie księżnej i portrecie Prozorów⁵⁹. *Portret piękny Księżny Marszałkowej* (nr inw. 128864 MNW) najprawdopodobniej został namalowany w Warszawie w 1796 roku, wówczas bowiem sprowadzono tam na życzenie księżnej jej wizerunek z 1793 roku, pędzla Elisabeth Vigée-Le Brun w celu wykonania kopii na potrzeby właścicieli⁶⁰. W listopadzie 1796 oryginał autorstwa Vigée-Le Brun znajdował się pod opieką Marcello Bacciarellego w Malarni Królewskiej, gdzie na polecenie króla Stanisława Augusta (przebywającego w Grodnie) jego kopię malował Mateusz Tokarski; wiadomo, że Smuglewicz kontaktował się wówczas z Bacciarellim i bywał w zamku, gdyż dla króla przygotowywał szkic do *Księżniczki Egipskiej*⁶¹. Istnienie namalowanego przez Smuglewicza bardzo udanego portretu księżnej Izabeli z Lubomirskich Czartoryskiej potwierdza zapis Rastawieckiego w biogramie tego artysty w *Słowniku malarzów*: „Portret Księżny marszałkowej z pamięci, lecz wybornie malowany [...] u p. Günthera” [Adama, A.B., I.W.]⁶². Wersja portretu z kolekcji Potockich, która po wojnie trafiła do MNW, mogła być zamówiona przez księżną u Smuglewicza w celu uzupełnienia jej „sarmackiej”, rodowej galerii w Krzeszowicach, natomiast wersja, która znalazła się w kolekcji Adama Günthera w Dobrowlanach, pozyskana przezeń od spadkobierców

59 F. Smuglewicz, *Portret rodziny Prozorów*, olej, płótno, 182 × 144, MNW, nr inw. MP 225 MNW; F. Smuglewicz, *Ofiara Westalki* [*Portret Heleny z Massalskich Wincentowej Potockiej*], 1785–1786, olej, płótno, 207 × 140, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK II-a-1128.

60 Zob. A. Cholewianka-Kruszyńska, *Portrety i wizerunki*, kat. 25, s. 97; kat. 28, s. 107.

61 Stanisław August do Marcello Bacciarellego, 20 października 1796, w: *Stale obawiam się jakiejś katastrofy. Korespondencja Stanisława Augusta z Marcellem Bacciarellim*, tłum. J. M. Kłoczowski, oprac. naukowe K. Niemira, Warszawa 2023, list nr 288, s. 449 (Biblioteka Łazienek Królewskich).

62 Por. E. Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 2, Warszawa 1851, s. 187, w ramach zespołu obrazów 155–159. Także J. Heppen, *Franciszek Szmuglewicz, „Zorza. Dziennik młodemu wiekowi poświęcony” 1844*, nr 5, s. 8.

Smuglewicza była prawdopodobnie repliką tej ostatniej, wykonaną przez artystę na własny użytek⁶³.

Podsumowując powyższe rozważania na temat zbiorów rodzinnych Potockich w kontekście ich siedziby w Pałacu pod Baranami, warto mieć na uwadze, że pozostają one zjawiskiem unikatowym, zupełnie wyjątkowym w naszej historiografii. Jest tak nie tylko ze względu na wybór dzieł sztuki jako takich, ale również na zachowane bogactwo materiałów archiwalnych stanowiących dopowiedzenie całego procesu tworzenia kolekcji na tle wydarzeń dziejowych w ikonosferze szczególnego miasta na mapie nieistniejącej wówczas Polski, jakim był Kraków. Przywołanie tego tematu może stanowić punkt wyjścia do badań multidyscyplinarnych; na polu nie tylko historii sztuki, ale także socjologii kultury, historii, konserwacji, kostiumologii i archiwistyki.

Autorki pragną wyrazić swoją wdzięczność za pomoc i życzliwość koleżankom z Czytelni Archiwum Narodowego w Krakowie, kustosz Bożenie Lesiak-Przybył z Archiwum Narodowego w Krakowie, kustosz Alicji Przestalskiej z Działu Sztuki, dr Agnieszce Knychalskiej-Jaskulskiej, Izabeli Korczyńskiej, Kierownikowi Oddziału Zbiorów Specjalnych, Sekcji Zbiorów Graficznych i Kartograficznych Ossolineum we Wrocławiu.

Bibliografia

- Bieniarzówna J., Małecki J., *Kraków w latach 1796–1918*, Kraków 1979 (Dzieje Krakowa, 3).
- Cholewianka-Kruszyńska A., *Portrety i wizerunki księżnej Marszałkowej*, Łańcut 2016.
- Fredro A., *Trzy po trzy. Zapiski starucha*, Kraków 1880.
- Galerya obrazów*, 1847–1858 (?), rkps, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 29/635/O/13.4/2851, k. 40v, nr 62.

63 W 1797 roku Księżna Marszałkowa przekazała uzdrowisko w dzierżawę dr. Fillin-gowi. Jest bardzo prawdopodobne, że kopia portretu pędzla Elisabeth Vigée-Le Brun (właściwie pastisz/parafraza), o nr. inw. 128864 MNW z kolekcji Potockich w Krzeszowicach i Krakowie, miała patronować – jako portret fundatorki uzdro-wiska – przekazanej w dzierżawę kolekcji portretów księżnej.

- Gordziałkowski J., *Honorowi obywatele miasta Krakowa*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 5 (1999), s. 183–190.
- Grzegorzewska S., *Pamiętniki Sabiny z Gostkowskich Grzegorzewskiej*, Warszawa 1889.
- Heppen J., *Franciszek Szmuglewicz*, „Zorza. Dziennik młodemu wiekowi poświęcony” 1844, nr 5, s. 6–9.
- Inwentarz domu Artura Potockiego w Krakowie („Pod Baranami”), Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. AK.Pot.2824.
- Korespondencja Artura Potockiego, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 29/635/0/3.3/313, skan nr 272.
- Kowecka E., *W salonie i w kuchni*, Poznań 2008.
- Kozakiewicz S., *Bernardo Belotto*, vol. 2, London 1972.
- Kuś J., *Pałac Pod Baranami*, „Rocznik Krakowski” 49 (1978), s. 112.
- Majewska-Maszkowska B., *Mecenat artystyczny Izabelli z Czartoryskich Lubomirskiej (1736–1816)*, Wrocław–Warszawa 1976.
- Manikowska E., *Zbiór obrazów i rzeźb Artura i Zofii Potockich z Krzeszowic. Ze studiów nad dziewiętnastowiecznym kolekcjonerstwem w Polsce*, „Rocznik Historii Sztuki” 25 (2000), s. 145–198.
- Palarczykowa A., *Artur Potocki i jego pałac Pod Baranami w Krakowie*, Kraków 1995.
- Pascoletti M. M., *Dusi Cosroe*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 42 (1993), [https://www.treccani.it/enciclopedia/cosroe-dusi_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/cosroe-dusi_(Dizionario-Biografico)/) (18.05.2025).
- Polanowska J., *Richter Joseph*, w: *Słownik artystów polskich i w Polsce działających*, t. 8, red. U. Makowska, K. Mikocka-Rachubowa, Warszawa 2007, s. 326–327.
- Prek K., *Czasy i ludzie*, Wrocław 1959, s. 450–451.
- Rastawiecki E., *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 2, Warszawa 1851.
- Richter W., *Gabinecik hr[abi]ny Arturowej [!] Potockiej [!] pod Baranami 1829 – dziś tworzące [!] część biblioteki*, rysunek, Biblioteka Jagiellońska, sygn. BJ Graf. I.R. 2144, https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/178926/edition/170193?search=bWVoYWRhdGFzZWFiY2g_YWN0aW9uPUFkdmdFuY2VkU2VhcmNoQWNoaW9uJnR5cGU-9LTMmcDowJnZhbDE9Q3JlYXRvcj0lMjJSaWNodGVyJTJDK1dpb-GxpYmFsZCUyMiZpcHA9MjU.
- Richter W., *Pokój [!] Hrny Arturowej Potockiej w Aleksandryi [!] na Ukrainie na 1szem [!] piętrze w domu Hetmanowej Branickiej tak zwany Auste-*

- rią 1835 r., Biblioteka Jagiellońska, sygn. BJ Graf. I.R. 2140, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/986551>.
- Richter W., *Pokój sypialny Hrny [!] Arturowej Potockiej pod Baranami 1827go roku*, rysunek piórkiem, Biblioteka Jagiellońska, sygn. BJ Graf. I.R. 2147, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/986557> (16.02.2026).
- Sonntag J., *Artur Potocki – „Oyciec ubogich krakowskich”*, rysunek, ok. 1832, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 29/635/O/3.3/297, skan 355, k. 433.
- Stale obawiam się jakiejś katastrofy. Korespondencja Stanisława Augusta z Marcellem Bacciarellim*, tłum. J. M. Kłoczowski, oprac. naukowe K. Niemira, Warszawa 2023 (Biblioteka Łazienek Królewskich).
- Stattler W. K., *Autoportret*, 1850, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. MP 2422 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiorzy/445434>.
- Steinborn B., *Obrazy z kolekcji Potockich w Krakowie i w Krzeszowicach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. Nowa Seria” 9 (2020), s. 49–84.
- Wiercińska I., *Napisy i nalepki na miniaturach portretowych jako świadectwo osobistej więzi właścicieli z dziełami sztuki na przykładzie zbiorów hr. Potockich z Krakowa i Krzeszowic z kolekcji Muzeum Narodowego w Warszawie*, w: *Zbiory archiwalne w archiwach i poza archiwami*, red. D. Magier, Siedlce 2024, s. 223–245 (Światy Archiwalne, 3).
- Wróblewska M., *Działalność społeczna i kulturalna Zofii Potockiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2007, z. 134, s. 55–64.

Abstrakt

Aneta Biały, Izabella Wiercińska

*Interpretacja ikonograficzna kolekcji malarstwa
w krakowskim pałacu Zofii i Artura Potockich
w świetle inwentarzy, rycin, rysunków i wspomnień*

Mieszkańcom Krakowa nie trzeba tłumaczyć, jak ważne miejsce w jego dziejach zajmował Pałac pod Baranami nabyty przez Zofię i Artura Potockich 15 listopada 1822 roku. Spośród rozmaitych okazałych budowli okalających krakowski rynek to właśnie nowa rezydencja Potockich w ciągu kilku lat zyskała rangę emblematu życia kulturalnego dawnej polskiej stolicy. Po gruntownej przebudowie budynku przystąpiono do urządzania jego wnętrza. Wczesną wiosną 1823 roku małżonkowie Zofia i Artur zjechali do swojej nowej siedziby z Łańcuta. Wiadomo, że dzieła sztuki nie należą do tzw. obiektów ordynaryjnych, czyli pierwszej potrzeby, takich jak meble, które od razu zapewniono na powitanie właścicieli. Jak widać jednak na niezrównanych akwarelach Willibalda Richtera, zatrudnionego przez Potockich w charakterze rysownika w latach 1824 – ok. 1839, ten stan rzeczy szybko uległ zmianie i pałacowe wnętrza wypełniły się wytwornym wyposażeniem w stylu biedermeieru i kolekcją dzieł sztuki będącej wyrazem osobistych upodobań.

Słowa kluczowe:

Kraków, Pałac pod Baranami, Zofia z Branickich Potocka, Artur Potocki, dzieła sztuki, portrety, miniatury, ikonografia

Abstract

Aneta Biały, Izabella Wiercińska

*Iconographic interpretation of the painting collection
in the Krakow palace of Zofia and Artur Potocki
in the light of inventories, engravings, drawings, and memoirs*

It would be superfluous to remind the citizens of Krakow how important a place the palace known as “Pod Baranami” (Under the Rams) has occupied since 15 November 1822, when Counts Zofia and Artur Potocki acquired it permanently. Among the many magnificent buildings surrounding the Main Market Square, this palace alone attained the status of an emblem of the cultural life of the former Polish capital. Following an extensive renovation, the Counts proceeded to redecorate and furnish the interiors. In early spring 1823, Zofia and Artur arrived at their new residence, moving from the castle in Łańcut. It is well known that works of art do not form part of what may be described as basic refurbishment, such as the essential furnishings initially provided to welcome the owners. However, after examining the superb watercolors and drawings by Wilibald Richter—whom the Potockis commissioned to produce numerous works between 1824 and around 1839—this situation changed rapidly. The rooms were soon filled with refined Biedermeier furnishings and an exceptional, deeply personal collection of works of art.

Keywords:

Krakow, “Pod Baranami” Palace, Zofia Potocka née Branicka, Artur Potocki, works of art, portraits, miniatures, iconography